

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК НОРМА ПОВЕДІНКИ ТА ВЗАЄМОПОВАГИ У ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНЯ

Виховання толерантності в дітей, тобто поваги до прав іншої людини, терпимості, ненасильства, культури компромісу – це шлях до гуманізації суспільства, до закріплення системою освіти демократичних норм життя. І вже сьогодні слід розпочинати в навчальних закладах цей шлях до гуманної атмосфери завтрашнього суспільства. Саме в школі можливо і треба навчити дітей толерантності під час розв'язання конкретних проблем, яких тут виникає безліч. Саме тут є можливість допомогти їм навчитися розуміти інших людей, пізнавати чужі проблеми, виявляти шляхи взаємодопомоги і взаємодії в щоденних ситуаціях шкільного життя. Толерантність допомагає вихованню в підростаючого покоління здатності бачити і розуміти відмінність іншої людини; сприймати цю відмінність як цінність, тобто визнавати право іншої людини відрізнятись зовнішнім виглядом, вірою, думками, вчинками.

Щодо засобів педагогіки толерантності, якими визначається успішність стилю взаємодії між учителем та учнем, то ними є: **діалог, співробітництво, опіка і пробащення**. Докладніше зосередимося на кожному з них.

Так, **діалогічна взаємодія**, як показує мій педагогічний досвід, виступає фундаментом толерантності й рівнем толерантних переконань. Треба підкреслити, що у структурі діалогічної взаємодії переважає емоційний компонент, який виявляється через високий рівень

почуття партнера, вміння прийняти його таким, яким він є, відсутність стереотипності у сприйманні інших, гнучкість мислення, а також через уміння «бачити» свою індивідуальність, здібність адекватно оцінювати власну особистість. Всі ці ознаки свідчать про те, що в діалозі виявляється індивідуальність особистості й досягається своєрідність іншого, оскільки передбачається рівність позицій у спілкуванні. Г.А. Ковальов [1] акцентує на тому, що психологічним підґрунтям для реалізації розвивальної стратегії, заснованої на вірі в позитивний потенціал людини, виступає саме діалог. Він же інтерпретує діалог як творчий процес і як найбільш ефективний метод педагогічних впливів. В.В. Рижов [2], досліджуючи діалогічність особистості, називає ряд її характерних особливостей, що мають місце й для «діалогічного вчителя». Діалогічність учителя виражається в його здатності до рівноправного, духовно зорієнтованого, суб'єкт – суб'єктного спілкування з учнями. На думку І.Я. Зязюна [3], діалог постає як спосіб подолання ряду антиномій процесу навчання: між професійною підготовкою і гармонійним розвитком, самостійністю і керівництвом, репродукцією і творчістю. З його позиції, особистісна зверненість, створення учнями реальних стартових можливостей для життєвого самовизначення, гуманітарна спрямованість освіти – тенденції, які

важко відокремити від толерантності, та які орієнтують на культуру учасників навчального діалогу. Цілком природно, що діалогічної взаємодії слід навчати з раннього дитинства і впродовж навчання у закладах освіти, тому що вона є першоосновою позитивного соціального досвіду і основним способом стилю педагогічної взаємодії.

Належне місце в цьому напрямку відводиться навчальним закладам нового типу, до яких належить і наш навчальний комплекс. Вихователі і вчителі нашого закладу у своїй роботі націлені до запровадження діалогічної взаємодії (педагог – учень, учень – учень), яка допомагає розкритися талантові та індивідуальності кожної дитини від дитячого садка до старшої школи. На уроках фізики діалогічна взаємодія між вчителем та учнями, учнями між собою відбувається на уроках-діалогах, які є потужним засобом формування активної пізнавальної діяльності учнів. Як приклад можна навести нетрадиційний урок на основі «оберненого діалогу», який ми проводимо в 10 класі з теми «Температура та її вимірювання». На початку уроку вчитель формулює проблему (розкрити поняття температури та його зв'язок з внутрішньою енергією) та вводить ключові поняття (термодинамічна рівновага, температура, одиниці її вимірювання, внутрішня енергія, швидкість молекул, тиск). Задача учнів – сформулювати такі питання, які наприкінці уроку дозволяють розв'язати проблему. Наведена форма уроку допомагає учням не тільки

отримати необхідні знання, але й навчитися добувати ці знання самостійно, що дуже важливо на сучасному етапі освіти.

Співробітництво, на думку Л.Таїма [4], як спільне обговорення цілей діяльності, спільне її планування і розподіл сил та засобів на підставі можливостей кожного, можна охарактеризувати такими ознаками: контактністю, доброзичливістю (як відсутністю агресії), відсутністю тривожності, мобільністю дій, ввічливістю, терпінням, довірливістю, соціальною активністю. Спосіб співпраці, є альтернативним способом вирішення конфліктів, тому що розвиває не змагання або протиборство, а саме кооперацію та співробітництво.

Перевагами способу співробітництва як важливого способу толерантного стилю взаємодії між учителем та учнем виступають: відсутність опору, яка сприяє спільній праці над вирішенням проблеми і поглибленню взаємопорозуміння; велике бажання реалізації прийнятих рішень, які виступають власною волею, а не виконанням волі інших; підвищення якості прийнятих рішень, які обумовлюються мінімальним життєвим досвідом учнів і баченням проблеми зсередини з боку вчителя; відсутність примушення, яке підтверджує, що рішення до вподоби і вчителю, й учням. При цьому поліпшується психологічний клімат уроку, з'являється відчуття позитивних почуттів викладача й учня один до одного.

Прикладом співробітництва між учителем та учнями, учнями у класі є проектно-орієнтована робота, яка

займає в нашому закладі значне місце у розвивальному навчанні при вивченні фізики. На сучасному етапі проектно-орієнтована робота передбачає співпрацю учнів за допомогою комп'ютерної мережі, дослідження ресурсів Інтернету, застосування різноманітних мультимедійних програм під час навчання, виконання завдань з комп'ютерної обробки текстів, використання спеціальних посібників та інструкцій для користувачів програмного забезпечення, уміння користуватися сучасною цифровою технікою. Учням пропонується створити навчальні демонстрації, які є комп'ютерною підтримкою конкретних уроків фізики. Теми проектів обираються таким чином, щоб вони були пов'язані з відповідними розділами, що вивчаються на уроках фізики та інформатики, відповідали інтересам та вподобанням дітей, а також відображали сучасні досягнення науки й техніки. При роботі над навчальними проектами учні ще раз повертаються до теми своєї роботи, що співпадає з відповідною темою курсу фізики, вивчають її поглиблено, збирають, систематизують, узагальнюють, додаткову інформацію, вчать працювати самостійно, правильно організовувати дослідницьку та пошукову роботу. Виконання проектної роботи відбувається в мікрогрупах, де учні можуть спробувати себе в різних ролях, удосконалюючи не лише знання з фізики та інформатики, а й навички спілкування, уміння працювати разом над спільною проблемою, поважати думку іншої

людини.

Робота над проектами закінчується публічним захистом своєї роботи, а результатами роботи дітей вже в наступному навчальному році можуть скористатися учні молодших класів, як прикладами для створення своїх власних проектів.

Третій параметр, що визначає толерантний стиль взаємодії між учителем та учнем, визначається як *опіка*. Під цим поняттям розуміють турботу, яка не зневажає достоїнства опікуваного, і є природною нормою суб'єкта й об'єкта. Потрібно наголосити, що цей стиль виявлення толерантності можливий тільки тоді, коли обидві сторони сприймають одна одну і терпляче ставляться одна до одної. Опіку можна розпізнати за такими ознаками: емоційна стабільність, високий рівень емпатії, соціальна активність і вміння прийти на допомогу. К. Роджерс [5] невід'ємно пов'язував поняття опіки з емпатійністю, визначаючи, що остання передбачає тимчасове переживання життя іншого, але дуже обережне, делікатне. Він підкреслював у своїх працях, що гуманістична психологія може запропонувати тільки лікування упередженості та інших характеристик «гіперопіки». Автор книги «Безпека вашої дитини» П. Статмен [6] втілює ідею поважного спостереження за дитячою поведінкою, не викривляючи чогось побаченого та почутого.

Опіка виступає дуже складним, але необхідним елементом толерантних позитивних взаємостосунків між педагогом та учнями. Вона присутня в нашому закладі і під час проведення уроків, і під час надання предметних

консультацій у позаурочний час, а також при проведенні різноманітних позакласних заходів(предметні вечори, туристичні поїздки, свято першого та останнього дзвоника тощо).

Четвертий засіб педагогіки толерантності, був у літературі визначений як **вибачення**. Цей феномен має достатньо розбіжностей, але, на мою думку, нам близьке визначення, подане Д. Нортонем [7], сутність якого полягає в тому, що вибачення є подоланням негативних афектів і суджень, щодо кривдника. При цьому це не заперечення власної правоти в цих судженнях, а спроба поглянути на кривдника зі співчуттям, милосердям і любов'ю. Крім того вибачення охоплює афективну, когнітивну і поведінкову сфери. Коли людина вибачає, активізуються певні елементи цих сфер, тобто такі негативні емоції, як гнів, ненависть, образа, сум чи нехтування повинні бути залишені. Вибаченню як толерантному стилю взаємодії притаманні такі особливості: готовність вибачити кривднику, розуміння помилок інших, перегляд власних поглядів на кривдника й ситуацію взагалі шляхом «примірювання» на себе різних ролей, усвідомлення зменшення негативних

почуттів і зростання позитивних почуттів відносно кривдника. Досвідчені вчителі звикли до роботи в авторитарній школі, тому не завжди легко сприймають педагогіку толерантності і особливо вибачення. Загалом, вибачення це цілком вільний вибір особистості, але це ще й суто моральний акт, виліковуючий біль міжособистих образ, що руйнують процес повноцінного спілкування в педагогічному середовищі.

Щодо негативної взаємодії, то до форм її прояву можна віднести пригнічення, індиферентність, конфронтацію і конфлікт як вищу стадію непорозуміння учасників педагогічного процесу. Ці форми демонструють ті якості, яких потрібно уникати у процесі роботи вчителя з учнями, щоб налагодити справжнє співробітництво між тими, хто навчає і тими, хто навчається.

Отже визначивши основні ознаки стилів прояву толерантності, виходячи з наведеного обзору наукових публікацій та з конкретних прикладів взаємодії між учителем та учнями, учнями між собою, випробовувані в нас можна зробити висновок, що всі вони характеризують людину майбутнього, яка вільна від догм, стереотипів, жахів, надмірної опіки і прагнення до придушення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалев Г.А. Три парадигми в психології – 3 стратегії психологического воздействия//Вопросы психологии. – 1987 – №3 – С. 41-49.

2. Рыжов В.В. Духовно ориентированный диалог и диалог личности// Гуманизм и духовность в

образовании. – Нижний Новгород: НГЛУ, 1999. – С. 65-66.

3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність – мистецтво навчальної і виховної дії// Гуманітарні науки. – 2002. – №1 – С. 6-14.

4. Таум Л. Приказание и запрет, поощрение и наказание. – Таллинн:

«Валгус», 1971. – 36 с.

5. *Роджерс К.Р.* Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Прогресс, 1994. – 480 с.

6. *Статмен П.* Безопасность вашего ребенка – СПб: «Дельта», 1996. – С. 32-60.

7. *Норт Д.* Прощение: концепция развития/ Психологическая газета. – 1997. – №2 – С. 23-29.

Подано до редакції 15.04.08